

Research Paper

Modeling Process for the Design of New Rural Housing (Case Study: Savar Village)

Bagher Pourjavadasl¹, *Hamed Beyti²

1. MA., Department of History of Architecture and Restoration, Faculty of Architecture and Urbanism, Shahid Beheshti University (SBU), Tehran, Iran.
 2. Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University (TIAU), Tabriz, Iran.

Citation: Pourjavadasl, B., & Beyti, H. (2023). [Modeling Process for the Design of New Rural Housing (Case Study: Savar Village) (Persian)]. *Journal of Rural Research*, 14(1), 172-191, <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2023.347620.1767>

doi: <http://dx.doi.org/10.22059/jrur.2023.347620.1767>

Received: 27 Aug. 2022

Accepted: 09 April 2023

ABSTRACT

One of the pillars of the development programs is to pay attention to the construction of rural houses. Renovation of these houses is not possible without paying attention to the identity issues and the historical background of the villages and the continuation of local patterns. The contexts of the continuity of residential patterns depend on understanding the native architecture. Therefore, it is necessary to explain the modeling process of native architecture and extract these models to be used in new designs. *Savar* village in East Azerbaijan province is one of the villages with historical values and native architecture. Therefore, this study seeks the modeling process and local patterns of housing in the village of *Savar* for implementation in the construction of new houses. This research is considered qualitative in terms of the implementation process and uses the descriptive-analytical-exploratory method to achieve its goals. For this purpose, while reviewing the relevant literature, it explains the process of modeling local patterns and then examines these steps in the case of *Savar* village. The findings of the research show that in the process of modeling native architecture, there are four essential stages of comprehensive understanding of the existing situation based on library and field studies, extracting the components that affect rural housing, presenting the basic model of rural housing, and finally, refining this model based on changes in the contemporary life of villagers. Consequently, the main components affecting the rural housing of *Savar* were identified, including the slope, orientation, substrate and spatial organization of the housing.

Key words:

Housing design, Rural housing, Model of rural housing, *Savar* village, Continuity of residential patterns

Copyright © 2023, Journal of Rural Research. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages, provided the original work is properly cited.

Extended Abstract

1. Introduction

The principles of native architecture can be used as a model for planning and designing new examples. In the geographi-

cal area of East Azerbaijan province, many villages have not been properly identified and introduced despite having valuable architectural, cultural and historical backgrounds; or if they are identified, the quality of life of the residents has declined with the passage of time due to lack of attention and gradual damages. *Savar* village of Bonab

* Corresponding Author:

Hamed Beyti, PhD

Address: Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University (TIAU), Tabriz, Iran.

Tel: +98 (41) 35559545

E-mail: h.beyti@tabriziau.ac.ir

is one of these villages. In order to prevent the construction of houses that do not pay attention to the characteristics of the native architecture of the village of *Savar*, models should be provided for the houses that will be built in the future, therefore, this study seeks to understand the local architecture of the houses of *Savar* village and introduce design patterns with emphasis on the process of modeling, to be used in the construction of new houses.

2. Methodology

The current research is qualitative in terms of the implementation process and seeks to explain the design patterns in rural residential spaces and the manner of their implementation. Based on the results, consequence and subject of the study, it is a basic and applied research. This research has a descriptive-analytical-exploratory nature, and in order to achieve its set goals, the literature and theoretical foundations are reviewed first. The descriptive part of the research includes comparative methods, case studies and content analysis in a systematic way. This study uses the exploratory method in order to scrutinize the effective patterns in the design (basics, concepts, values and rules) and the construction of the residential spaces.

3. Results

In this study, the process of finding a model for native housing includes the following steps. The first step is to collect the necessary information for the comprehensive identification of the village. The collection of information can be done using the two methods of library and field studies. In the second stage of the modeling process, it is suggested to extract the components influencing the formation of native housing in the village. This is done by referring to the results of the first stage. In the third stage, the components affecting rural housing are analyzed and evaluated. These analyses lead to the presentation of the initial model of rural housing design. The final stage of this process is to modify the results obtained from the third stage based on the villagers' expectations of today's housing. At this stage, the patterns of rural housing will be verified and will have the possibility of being used in the design of newly built houses.

4. Discussion

Relying on the collected information, the criteria for the design of new housing in the village of *Savar* can be presented as follows:

1- If the spatial needs of a house can be met on one level (or floor), there is no need to use more floors, and two-story houses can be designed only if the land is limited.

2- If an upper floor is needed, a safe staircase must be designed to provide access to the lower floor.

3- If a second floor is needed, the spaces that are less useful in the daily life of the residents can be placed there.

4- The connection of the passage should be established on the first level (or floor) of the house with the yard and porch.

5- Fodder storage and stables should have direct access to the passage without the need for a yard.

6- In order to maintain hygiene, the main passage to the barn should be established through the fodder store instead of the yard.

7- In order to maintain hygiene, bathrooms, sinks and toilets should be placed in the right positions.

8- As much as possible, all spaces should be directly connected with the yard and porch.

9- As much as possible, the main spaces of the house should not be multi-part or nested.

10- Designed spaces should have enough capacity.

11- The orientation of the house should be as much as possible at the angle of 30 degrees and in the northeast-southwest direction.

12- As much as possible, the porch should be in line with the house plan and facing south.

5. Conclusion

In the housing pattern of this village, in addition to the passage and open and semi-open spaces, covered spaces are divided into three categories: 1) living spaces, 2) subsistence spaces related to handicrafts (such as carpet weaving), agriculture, gardening, and any other activity that generates income for the family (such as beekeeping), and 3) subsistence spaces related to animal husbandry. The lack of joint spaces can be seen in the existing condition of the native houses of the village. Connective joints are of great importance both in terms of setting environmental conditions and in terms of preserving the privacy of spaces. Therefore, positioning of the joint in the position of connection of the passage to the yard, as well

as the connection of open and semi-open spaces to living spaces can play an effective role in improving the definition of the spaces of the house.

Keywords: Housing design, Rural housing, Model of rural housing, *Savar* village, Continuity of residential patterns

Acknowledgments

This article is part of the results obtained in a study titled "Studies of research and tourism in Savar village of Banab". It was carried out in 2022 with the financial support of the General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of East Azerbaijan Province, in the consultancy of "Arman Pouyesh Tarh" and by the authors of this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest

فرایند الگویابی برای طراحی مسکن نوساز روستایی (مورد مطالعه: روستای صور)

باقر پور جواد اصل^۱، حامد بیتی^۲

۱- کارشناسی ارشد، گروه تاریخ معماری و مرمت، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲- دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

حکم

تاریخ دریافت: ۵ شهریور ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۰ فروردین ۱۴۰۲

یکی از ارکان برنامه‌های توسعه توجه به ساخت مساکن روستایی نوساز است. نوسازی این مساکن بدون توجه به مباحث هویتی و پیشینه تاریخی روستاهای و تداوم الگوهای بومی امکان‌بزیر نیست. زمینه‌های تداوم الگوهای سکونتی در گرو شناخت معماری بومی است. از این‌رو تبیین فرایند الگویابی معماری بومی و استخراج این الگوهای جهت استفاده در طراحی‌های جدید ضروری است. روستایی صور استان آذربایجان شرقی یکی از روستاهای واجد ارزش‌های تاریخی و معماری بومی است. پژوهش حاضر به بررسی الگوهای بومی مسکن روستایی صور فرایند الگویابی جهت کاربرد در ساخت مساکن نوسازی پردازداین پژوهش از نظر فرایند اجراء، کیفی محضوب می‌شود و برای رسیدن به اهداف خود از روش توصیفی-تحلیلی-اکتشافی بهره می‌برد. برای این منظور ضمن معرفه ادبیات موضوعی به تبیین فرایند الگویابی الگوهای بومی پرداخته و سپس این مرحله را در نمونه مورده روستایی صور موربدرسی دقیق قرار می‌دهد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در فرایند الگویابی معماری بومی چهار مرحله شناخت جامع وضع موجود بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی، استخراج مؤلفه‌های مؤثر بر مسکن روستایی، ارائه الگوی اولیه مسکن روستایی و سپس تدقیق این الگو بر مبنای تغییرات شیوه زیست معاصر روستائیان ضروری است. براین مبنای مؤلفه‌های اصلی مؤثر بر مسکن روستایی صور شامل شیب، جهت‌گیری، بسترهای سازمان فضایی مسکن شناسایی شدند. الگوی اولیه بر مبنای مرکزیت حیاط در مسکن روستایی صور و نزوم ارتباط فیزیکی و بصری تمام فضاهای با حیاط و سازمان‌دهی فضاهای با عمق فضایی کم و در ادامه الگوی نهایی با افزودن فضاهای مفصلی و پهداشتی پیشنهاد شدند.

کلیدواژه‌ها:

طراحی مسکن، مسکن روستایی، الگوی مسکن روستایی، روستایی صور بنای تداوم معماری

مقدمه

شیوه‌های بدیع سازگاری با محیط در آن اتفاق می‌افتد (Mazhari et al., 2020)

مهم‌ترین عنصر کالبدی بافت فیزیکی روستا، مسکن روستایی است (Ghadermarzi & Bahmani, 2019)، لذا شناخت محیط و طبیعت روستا و همچنین استفاده از الگوهای بومی و بهره‌گیری از پتانسیل‌های فرهنگی موجود، از عوامل موردن‌توجه در طراحی برای مسکن نوساز در روستا است.

اصول معماری بومی بیانگر کیفیت استفاده از محیط در کنار تأثیر اقتصاد، سنت و فرهنگ حاکم بر جامعه روستایی است که پس از سال‌ها آزمون و خطاب، راهبردها، راهکارها، روش‌ها و سرمشق‌های خود را منطبق با نیازهای مادی و معنوی مردم و محیط و فعالیت‌های روزمره آنان یافته است و می‌تواند به عنوان الگویی جهت برنامه‌ریزی و طراحی نمونه‌های جدید به کار گرفته شود (Abbaszadeh & Behjat, 2020). مهم‌ترین کاربرد الگو در معماری، ایجاد فرم و فضا بر اساس نظم و روابط مشخص است.

معماری بومی هر منطقه، گواه بر پیشینه معماری و سابقه تاریخی آن دیار است و تلاش در جهت شناسایی و معرفی این ثروت، می‌تواند زمینه‌ای برای تداوم الگوهای سکونتی، مرتفع ساختن بسیاری از نیازهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، توسعه هرچه بیشتر سکونتگاه‌های بالارش فرهنگی و انتقال فنون و تجارت آن‌ها به دیگر مناطق باشد (Rahimipour et al., 2020).

* نویسنده مسئول:
دکتر حامد بیتی
نشانی: تبریز، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه معماری.
تلفن: +۹۸ (۳۵۵۵۹۵۴۵) (۴۱)
پست الکترونیکی: h.beyti@tabriziau.ac.ir

جدید روستایی در کشور، با انجام مطالعات ویژه از سوی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان‌های مختلف انجام یافت. در این خصوص می‌توان به تحقیقاتی شناسایی‌الگوهای مسکن روستایی استان آذربایجان شرقی توسط دانشگاه هنر اسلامی تبریز در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۷؛ الگوی مسکن روستایی استان اردبیل توسط عباسعلی تسنیمی، مهتا میرمقتدایی و غزال راهب (۱۳۸۹)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان زنجان توسط مهدی پهلوانی (۱۳۹۱)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان هرمزگان توسط بهروز جانی‌پور، سعید امینیان و ثریا سهرابی (۱۳۹۲)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان مرکزی توسط محسن سرتیبی‌پور در سال ۱۳۹۳؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان کرمان توسط بهروز جانی‌پور و سیدامیرحسین گرگانی (۱۳۹۴)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان کرستان توسط سیدامیرحسین گرگانی و محمدرضا خدادادی (۱۳۹۴)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان یزد توسط بهروز جانی‌پور، سعید امینیان و سیده صدیقه روحانی (۱۳۹۸)؛ گونه‌شناسی مسکن روستایی استان فارس توسط بهروز جانی‌پور، سعید امینیان، سیده صدیقه روحانی (۱۳۹۸)؛ اشاره نمود. مطالعات مذکور در محدوده جغرافیایی یک استان انجام یافته‌اند و شناسایی‌الگوها در آن‌ها بر مبنای مسائل اقلیمی، جغرافیایی (شکل زمین)، معیشتی و فرهنگی بوده است. هرچند این مطالعات به صورت جامع در گستره کل استان‌ها انجام یافته است، با این وجود تجربه ساخت‌وسازهای پس از مطالعات نشان از عدم وفاق آن‌ها در تحقق کامل اهداف موردنظر دارد. پرداختن به کلیات و پرهیز از مطالعات تخصصی منحصر به هر روستا را می‌توان از دلایل عدم توفيق مطالعات فوق و دستیابی به نتایج کاربردی دانست. تفاوت‌های ساختاری میان روستاهای تحقق مطالعاتی یگانه را مطالبه می‌نماید.

گروه بعدی مطالعات به بررسی‌الگوهای بومی مسکن روستایی در تعدادی از روستاهای منتخب و مهم پرداخته‌اند. [گلابی](#) و [همکاران \(۲۰۱۹\)](#) در مقاله «کاوش عمیق معنای خانه بومی به روش پدیدارشناسی (مورد مطالعه: خانه روستایی منطقه موکریان ایران)» به مطالعه کیفی معنایی معماری خانه‌های بومی منطقه موکریان ایران از منظر پدیدارشناسی پرداخته‌اند. [صیدایی](#) و [همکاران \(۲۰۱۰\)](#) در مقاله «تحلیل فضایی وضعیت مسکن روستایی در استان کهگیلویه و بویراحمد» به بررسی متغیرها و پارامترهای گوناگونی در تعیین وضعیت توسعه مسکن در استان کهگیلویه و بویراحمد مبادرت وزیده‌اند و با استفاده از نرم‌افزار سیستم اطلاعات جغرافیایی (ARC GIS) نتیجه حاصل از سطح‌بندی متغیرها، به صورت نقشه‌فضایی وضعیت توسعه مسکن روستایی استان نمایش داده شده است. [شفایی \(۲۰۱۸\)](#) در مقاله «الگوی طراحی مسکن روستایی، مطالعه موردنی: روستای هنجن» به ارائه الگوی طراحی مسکن و توصیه‌های طراحی برای روستای هنجن از توابع شهرستان نطنز پرداخته است. [خراباتی و شیرازی \(۲۰۲۱\)](#) در مقاله «دستیابی به الگوی

الگو ظرفی است که مفاهیم موردنظر انسان در قالب آن جاری شده و به فعالیت درمی‌آید؛ ظرفی که شکل آن، نظام الگو و بستر به فعالیت درآمدن آن، مفاهیم انسانی است ([Soltani et al., 2012](#)). هدف از ارائه الگوی طراحی، تبیین توصیه‌های طراحی در قالب چهارچوبی کالبدی - عملکردی است؛ که می‌تواند پایه طراحی خانه‌های نوساز در روستای موردنظر باشد و به دلیل اعمال ویژگی‌های جامعه‌شناختی، اقلیمی، مقاوم‌سازی و مانند آن‌ها، طراحان و کاربران را از صرف وقت و هزینه بسیار در فرایند مطالعه و طراحی بینیاز نماید ([Shafei, 2018](#)). اهمیت شناخت الگوهای بر لزوم پرداختن به فرایند الگویابی تأکید می‌کند. در محدوده جغرافیایی استان آذربایجان شرقی، بسیاری از روستاهای با وجود داشتن ویژگی‌های معماری، فرهنگی و پیشینه ارزشمند تاریخی، به درستی شناسایی و معرفی نشده‌اند؛ و یا در صورت شناسایی به دست فراموشی سپرده شده و با گذر زمان به دلیل کم‌توجهی و آسیب‌های تدریجی، افول کیفیت زندگی ساکنان در آن‌ها اتفاق افتاده است. روستایی صور بناب یک روستایی با ارزش فرهنگی - تاریخی است؛ ولی عناصر نوساز، با بافت اصیل روستا همگونی ندارند و یکپارچگی روستارادر تمامی وجوده از قبیل سیما، کالبد، روابط فضایی و مفاهیم ارزشی زندگی روستایی مخدوش نموده و با حذف اصول معماری بومی، با آداب شهری احداث شده‌اند. بنابراین بهمنظور جلوگیری از احداث خانه‌های بی‌توجه به خصوصیات معاصر معماری بومی روستایی، بایستی برای مساکنی که در آینده ساخته خواهند شد، الگوهایی متناسب با بستر ارائه شوند. البته این بدان معنا نیست که روستاییان را از داشتن رفاه و امکانات معاصر محروم کرد، بلکه به معنای دستیابی به الگویی مناسب با محیط پیرامون روستا و فرهنگ زندگی در روستا است. الگویی که در عین تأمین آسایش و راحتی زندگی اهالی روستا، یکپارچگی معماری بومی و همچنین فرهنگ و ارزش‌های زندگی در روستا را خدشه‌دار ننماید. از این‌رو این مطالعه به دنبال شناخت معماری بومی مسکن روستایی صور و معرفی الگوهای طراحی با تأکید بر فرایند الگویابی، جهت به کارگیری در احداث مسکن نوساز در آن است.

مروری بر ادبیات موضوع

بررسی‌ها نشان می‌دهد که مطالعات کنونی در زمینه مسکن روستایی را می‌توان به نه محور تقسیم کرد. طراحی و الگوی مسکن روستایی، مسکن پایدار، تحولات ساختاری - کارکردی مسکن، معماری بومی مسکن، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، تسهیلات و اعتبارات، مقاوم‌سازی مسکن، تحلیل شاخص‌های مسکن و تحلیل جغرافیایی عناصر مسکن هستند ([Fatahi et al., 2018](#)) [پژوهش حاضر](#)، محورهای طراحی و الگوی مسکن روستایی و معماری بومی را موردنوجه قرار داده است.

نخستین فعالیت‌ها در زمینه الگوهای بومی و ایجاد خانه‌های

هرچند نتایج این مطالعات بسیار ارزنده و کاربردی هستند، اما در این مطالعات اشاره اندکی نسبت به فرایند الگویابی و نحوه کاربست این الگوها در طراحی مسکن نوساز روستایی شده است، همچنین امکان بسط و تعمیم نتایج این مطالعات به همه مناطق جغرافیایی ممکن نیست و از این‌رو طراحی مسکن نوساز روستایی در سایر روستاهای بالریز نیازمند شناخت دقیق الگوی معماری بومی و معرفی فرایند الگویابی از آن‌ها است.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر فرایند اجرا، کیفی بوده و به دنبال تبیین الگوهای طراحی در فضاهای سکونتی روستایی و تشریح نحوه کاربست آن‌ها است. در این راستا پژوهش به بررسی منابع، مشاهده الگوهای سکونتی و مستندنگاری آن‌ها می‌پردازد و داده‌های حاصل از مشاهدات، مطالعات و مستندات را تحلیل نموده و فراوانی الگوهای مشابه و روابط بین داده‌ها را مورد ارزیابی قرار می‌دهد تا پاسخ سوالات پژوهش را استخراج نماید. در این راه پیشنهادهای لازم جهت اصلاح و بهروزسازی الگوهای بومی ارائه می‌شوند.

نوع پژوهش بر اساس نتایج، پیامد و موضوع، از نوع تحقیق بنیادی و کاربردی است. وجه بنیادین پژوهش، به سبب جستجو و استخراج دلالت‌های نظری - مفهومی در فرایند الگویابی فضاهای سکونتی بومی در روستا است. همچنین با ارائه الگوی طراحی روستای صور و روشی برای رفع برخی از مشکلات موجود در زمینه طراحی مسکن نوساز روستایی، پژوهش از وجه کاربردی نیز برخوردار است.

این پژوهش ماهیتی توصیفی - تحلیلی - اکتشافی دارد و به منظور دستیابی به اهداف تعیین شده آن، ابتدا به مرور ادبیات و مبانی نظری پرداخته می‌شود. بخش توصیفی پژوهش شامل روش‌های تطبیقی، مطالعه موردنی و تحلیل محظوظ به صورت نظام‌دار است و برای اینکه بتوان الگوهای مؤثر بر طراحی (مبانی، مفاهیم، ارزش‌ها و قواعد) و ساخت فضاهای سکونتی را مورد تفحص مشکافانه قرار داد، از روش اکتشافی بهره گرفته شده است. با توجه به اینکه گردآوری داده‌های تحقیق در یک مقطع زمانی انجام شده است، تحقیق از نظر زمانی، مقطعي است. گام نظری این پژوهش و پاسخ به برخی از پرسش‌های آن، با استناد به ترکیبی از داده‌های مختلف با تمرکز بر روش کتابخانه‌ای است و در گام میدانی، جهت شناسایی ویژگی‌های فضاهای سکونتی و تحولات آن، از مشاهده و تصویربرداری و مصاحبه به عنوان ابزار اصلی استفاده شده است.

چهار چوب نظری تحقیق

بنابر اعتقاد صاحب‌نظران، شناخت الگوی فضایی سکونتگاه‌ها پیش از هرگونه سیاست‌گذاری جدید و طرح‌های توسعه‌ای در

طراحی مسکن روستایی؛ مطالعه موردنی؛ روستای طرزه دامغان» به بررسی میدانی روستای طرزه پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد در روستای طرزه، عوامل اقتصادی و نوع معیشت خانواده در مساحت و تعداد ریز فضاهای توده و حیاط و ورودی تأثیرگذارند و وجود فضای معیشتی طویله، امکان انعطاف‌پذیری مسکن روستایی را در گذر زمان فراهم کرده است. همچنین عوامل اجتماعی و فرهنگی در فرم نما، سلسله‌مراتب ورودی، نحوه قرارگیری توده نسبت به حیاط و تعداد خانوارهای ساکن مؤثر بوده است. عوامل محیطی حاکم بر روستای طرزه نیز در جهت گیری توده، شکل گیری پلکانی توده و حیاط، تعداد و وسعت بازشوها، تعداد طبقات، حوزه‌بندی فضاهای و نوع مصالح تأثیر گذاشته‌اند. در این مطالعه پنج الگوی شاخص مسکن روستای طرزه در قالب چهارچوبی کالبدی-عملکردی طوری استخراج شده‌اند که مطلق با محیط اقلیمی روستا و نظام اجتماعی و اقتصادی روستائیان هستند و قابل استفاده در طراحی مسکن معاصر روستا هستند. [رحیمی پور و همکاران \(۲۰۲۰\)](#) در مقاله «گونه‌شناسی مسکن روستایی شهرستان بروجرد بر پایه الگوهای بومی ساختاری-کالبدی (نمونه موردنی؛ روستای کوشکی سفلی)» به معرفی و مستندسازی الگوهای بومی معماری و سازه در مسکن روستای کوشکی سفلی پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد ترکیب فضایی خانه‌های روستا شامل دو نوع استقرار بنا در سه جهه و چهار جبهه در پیرامون حیاط مستطیل شکل است؛ بر مبنای شاخص‌های محرومیت، چرخش فضایی در ورودی توسط دالان و هشتی، فضاهای رابط ایوان و مهتابی، حیاط مرکزی و درونگرایی فضاهای گونه‌شناسی معماری این روستا را به شده است. [عباس‌زاده و بهجت \(۲۰۲۰\)](#) در مقاله «واکاوی ساختار معماری خانه‌های تاریخی و بومی روستای سپورغان شهرستان ارومیه» به بررسی سازمان کالبدی - فضایی خانه‌های تاریخی و بومی روستای سپورغان شهرستان ارومیه پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که ساختار کالبدی - فضایی اعم از سازمان دهی فضاهای، فناوری ساخت، مصالح به کاررفته و همچنین جهت گیری خانه‌های روستا علاوه بر شرایط اقلیمی حاکم بر منطقه؛ متاثر از مسائل فرهنگی، سنت‌های محلی، باورهای دینی و مقتنيات اقتصادی است. [چراغی و همکاران \(۲۰۱۵\)](#) در مقاله «تحلیل عوامل مؤثر در تحولات الگوی مسکن روستایی، با تأکید بر هویت مطالعه موردنی؛ دهستان اقبال شرقی، شهرستان قزوین» با بررسی نقش هویت در تحولات الگوی مسکن روستایی، به وجود رابطه معناداری میان پذیرش الگوی نوین مسکن و نوع هویت خانوارهای روستاهای موردمطالعه دست یافته‌اند. [شفایی و مدنی \(۲۰۱۲\)](#) در مقاله «تبیین روش تحقیق زمینه‌یابی در طراحی الگوی مسکن روستایی» با تفکیک آن به مرحله گردآوری اطلاعات، تهیه ابزار تحقیق، تجزیه و تحلیل داده‌ها، اعتبارسنجی و استنتاج از داده‌ها، آن را روشنی مناسب جهت طراحی الگوی مسکن در روستاهای ارزیابی می‌نمایند.

عمل نمی‌کنند و در رابطه تأثیر و تأثیر متقابل نسبت به یکدیگر قرار دارند (Zargar, 2009). همچنین تعدادی از صاحب‌نظران از پستی و بلندی زمین، اقتصاد مبتنی بر معیشت، عوامل اقلیمی، موقعیت اجتماعی و فرهنگی مردم به عنوان مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری مسکن روستایی یاد می‌کنند (Hashemnejad & Molanai, 2008). در برخی از مطالعات، عوامل طبیعی و اجتماعی و اقتصادی به عنوان سه عامل اصلی تأثیرگذار بر مسکن روستایی شناخته شده‌اند (Kharabati & Shirazi, 2021). بی‌شک در هر روستا تمام یا بخشی از عوامل یادشده بر الگوی مسکن روستایی تأثیرگذار هستند. بنابراین در مرحله دوم فرایند الگویابی، استخراج مؤلفه‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری مسکن بومی روستا پیشنهاد می‌شود. این مهم از طریق رجوع به نتایج حاصل از مرحله نخست محقق می‌شود.

در مرحله سوم فرایند الگویابی مسکن روستایی، مؤلفه‌های مؤثر بر مسکن روستایی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرند. این تحلیل‌ها روابط اجتماعی و فرهنگی مسکن، انتظام فضایی مسکن، روابط حاکم بر اجزا مسکن، تنشیات و اندازه مسکن، مسائل عملکردی، حوزه‌های زیستی و معیشتی و روابط بین آن‌ها، نحوه برخورد با بستر، شیوه‌های ساخت و همچنین مصالح عمده مورداً استفاده رانمایان ساخته و به ارائه الگوی اولیه طراحی از مسکن روستایی منتهی می‌شود.

در طراحی مسکن روستایی و دستیابی به الگوی کالبدی، ابتدا مطالعه دقیق از مسکن بومی روستا به دلیل ارائه نتایج سودمند از تجربیات نسلهای پیشین و سپس توجه به دوام و استحکام خانه در برابر سوانح انسانی و طبیعی، پاسخ‌گویی به کلیه نیازهای زیستی، معیشتی روستائیان و سازگاری با ویژگی‌های اقلیمی و طبیعی منطقه، ضروری است. ممکن است در این راستا، الگوبرداری از کالبد قدمی خانه‌های روستا راه حل خوبی به نظر برسد؛ اما این روش به دلیل تأثیرپذیری شیوه معیشت و زیست بسیاری از روستائیان از زندگی شهری، نمی‌تواند به تنها‌ی برای طراحی مسکن روستایی امروزی مناسب باشد. از این‌رو مرحله نهایی در فرایند حاضر (تصویر شماره ۱)، اصلاح نتایج حاصل از مرحله سوم بر اساس انتظارات روستائیان از مسکن امروزی و تغییرات قابل قبول صورت گرفته در شیوه سکونت آن‌ها بر مبنای نیازهای زندگی معاصر است. در این مرحله الگوهای مسکن روستایی تدقیق شده‌اند و امکان کاربست در طراحی مسکن نوساز را خواهند داشت.

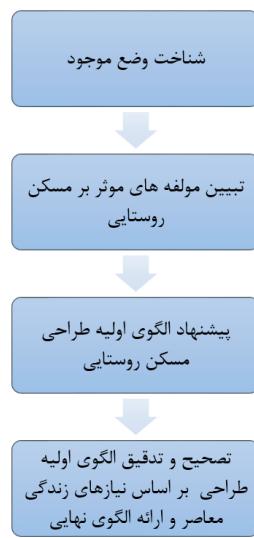
سطح روستاهای و یا در سطوح کلان ضرورت دارد (Mazhari et al., 2020) به طور معمول معماران پیش از طراحی سعی می‌کنند اطلاعاتی در خصوص جامعه هدف به دست آورند و از آن در طی روند طراحی استفاده نمایند، که طبق نظر راپاپورت سخن از الگو به میان می‌آید (Mozaffar et al., 2016). از دید الکساندر الگوها بخشی از شیوه معیشت و زندگی مردم یک جامعه محسوب می‌شوند و در طی تجربیاتی که یک انسان به دست می‌آورد شکل می‌گیرند (Khakzand & Hosseinkia, 2014). الگو، زمانی خلق می‌شود که نظام میان عناصر فضا در یک فرایند تکرار پذیر فضاهای و فرم‌های متعدد از طریق آزمون و خطای پاسخی مناسب به خواسته‌های متنوع جامعه استفاده کننده بدهد. الگوهای توانند بنا بر تفاوت‌های ناشی از شکل و ابعاد زمین یا خواسته‌های کارفرما تغییرات جزئی یابند اما ساختار و شکل کلی آن‌ها با توجه به محیط فیزیکی و جغرافیایی روستا و نظام همزیستی روستائیان یکی است. در این مطالعه فرایند الگویابی مسکن بومی شامل مراحل زیر است.

اولین مرحله در هر پژوهش، گردآوری اطلاعات لازم جهت شناسایی همه‌جانبه آن است. جمع‌آوری اطلاعات در دو بخش کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی قابل انجام است (Shafeai & Madani, 2012). در این پژوهش شناخت روستا با استناد به کلیه منابع مکتوب و دیجیتال، طرح‌های بالادست (طرح هادی و طرح کالبدی)، مقررات ملی و ضوابط طراحی، مطالعات محیطی و جغرافیایی، نظام زیستی - معیشتی روستایی و نیز شاخص‌های معماری روستایی ایران و الگوهای مسکن روستایی استان آذربایجان شرقی انجام می‌شود. در بخش مطالعات میدانی جمع‌آوری اطلاعات با روش مشاهده و مصاحبه انجام گرفت. بررسی‌های میدانی شامل دو بخش بود. در بخش اول موقعیت محیطی - جغرافیایی روستا، ساختار اجتماعی - فرهنگی، مطالعات جامعه‌شناختی روستائیان و نظام معیشتی - اقتصادی بررسی شد. بخش دوم مبتنی بر روش مورد کاوی شامل برداشت و بررسی کالبدی الگوی معماری بومی روستایی، الگوی معماری جدید روستایی و نیز الگوهای جاری رفتار و شیوه زیست امروزی روستائیان بود. در این مرحله مصاحبه عمیق با ساکنین روستا تا رسیدن به اشباع نظری انجام می‌پذیرد. این مصاحبه در زمینه‌های مؤثر بر مسکن و در ارتباط با مواردی مانند آداب سکونت و فضاهای مرتبط با این آداب، شیوه معیشت و فضاهای مرتبط با آن و دیگر فعالیت‌های روزمره‌ای است که به نحوی با سازمان فضایی مسکن روستایی ارتباط مستقیم دارند. هم‌زمان مساکن بومی روستا شناسایی شده و تا زمان حصول به الگوهای تکرار شونده مورد برداشت دقیق میدانی قرار می‌گیرند.

به اعتقاد صاحب‌نظران در شکل‌گیری مسکن روستایی، شرایط اقلیمی به صورت مسلط و جبری، و نظام اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی از عوامل تأثیرگذارند؛ اما هیچ‌کدام به طور مستقل

شناخت کلی روستایی صور

روستایی صور در دهستان بناب در استان آذربایجان شرقی واقع شده است. از پیشینه تاریخی این روستا اطلاعات دقیقی در دست نیست اما اظهارات روستائیان، نشان از قدمت ۳۰۰ ساله این روستا دارد (Pashaei, 2017). جمعیت روستا بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ مندرج در مرکز آمار ایران، شامل ۷۲ خانوار، م العادل ۲۴۹ نفر بوده است. این روستا بر روی دامنه و در دو طرف یک رودخانه قرار دارد؛ مسیلهایی در بخش‌های مختلف روستا وجود دارد که از دامنه به سمت رودخانه جاری شده و در ترکیب معابر و خانه‌های آن تأثیرگذار است. در دقیقی بیشتر به شکل کلی روستا می‌توان از نظر معماری آن را به دو بخش شرقی و غربی تقسیم نمود. در بخش شرقی روستا به دلیل جای‌گیری خانه‌ها بر روی معماری دستکند (هسته تاریخی روستایی صور)، می‌توان خانه‌هایی را با خصوصیات معماری بومی مشاهده نمود؛ در حالی که در بخش غربی، نوسازی‌های اخیر هم از نظر مصالح و هم از نظر ترکیب‌بندی اجزا، بهروش‌نمی فاقد ارزش‌های معماری بومی روستا است و خصوصیات شهری دارند. (تصویر شماره ۲).

تصویر ۱. فرایند الگویابی طراحی مسکن روستایی. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۲. عکس هوایی (بالا چپ)، بخش‌های تاریخی و نوساز روستا (بالا راست). دید کلی روستایی صور (پایین).
فصلنامه پژوهش‌های روستایی
منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

اشاره کرد که علی‌رغم اختصاص بخش دستکند به این فضاء، در پلان روی بستر نیز فضای طویله موجود است. بنابراین با تکیه بر تاریخ ناشناخته معماری دستکند و تمامیت معماری روی بستر، در عین وجود ارتباط مابین آن‌ها، در حال حاضر نمی‌توان این دو جزء را به صورت یک کلیت موربد بررسی قرار داد؛ و بایستی در تحقیق دیگری این موضوع مورد توجه قرار گیرد. پژوهش حاضر در راستای دستیابی به الگوهای جدید، به معماری خانه‌هایی که با مصالح ساختمانی بر روی بستر ساخته شده‌اند، می‌پردازد.

مؤلفه‌های تأثیرگذار در الگوی خانه‌های بومی روستای صور

بررسی مساکن بومی روستایی صور حاکی از این است که چهار عامل شبیب زمین، جهت‌گیری، جای‌گیری روی بستر و ترکیب‌بندی اجزای مسکن از عوامل شاخص تأثیرگذار بر شکل خانه‌های روستا هستند.

شبیب زمین: یکی از موارد مهم در بازشناسی معماری بومی خانه‌های روستایی صور، توجه به بهره‌مندی از توپوگرافی بستر در ایجاد فضاهای زیستی است. به عبارتی در چیدمان فضاهای زیستی علاوه بر دقت به تنوع آن‌ها و قرارگیری فضاهای در موقعیت‌های مناسب، به نحوه استفاده از شبیب زمین در ایجاد فضاهای موردنیاز خانواده توجه شده است. تأثیر این عامل را می‌توان در ورویدی اصلی خانه، جهت‌گیری جغرافیایی، جای‌گیری فضاهای در بستر و توزیع فضاهای در سطوح مختلف (استفاده از شبیب دامنه) مشاهده نمود.

روستای صور به دلیل جای‌گیری در دامنه کوه آتشفشاری سهند در استان آذربایجان شرقی، همچون دیگر روستاهای موجود در موقعیت مذکور که در شهرستان‌های بستان‌آباد، هشت‌ترود، مراغه و اسکو پراکنده‌اند، دارای فضاهایی در بطن بستر، با عنوان معماری دستکند است. این نوع معماری به این دلیل که تاکنون سوژه مطالعات جامع نبوده، حاوی اطلاعات پراکنده علمی است و در حال حاضر در فضایی رازآلود و اساطیری موردبخت است. با عنایت به اینکه ارائه هرگونه بیان علمی نیازمند به کارگیری روش‌های علمی است، اظهارنظر در خصوص معماری دستکند روستای صور نیز نیازمند انجام مطالعات باستان‌شناسی، بهویژه با بهره‌مندی از روش‌های آزمایشگاهی است؛ تا نکات مبهم مربوط به قدمت و کارکرد آن روش شود. همچنین با انجام تحقیقاتی در حیطه مطالعات مردم‌شناسی و مشتمل بر تمامی روستاهای دامنه کوه آتشفشاری سهند که معماری دستکند دارند، موجب ارائه نظرات دقیق‌تری از این‌گونه معماری آذربایجان خواهد شد. در حال حاضر هرگونه بحث و نتیجه‌گیری مربوط به این بخش از معماری روستایی صور، به دلیل فقدان مطالعات فاقد جایگاه علمی است. مشاهدات میدانی نشان می‌دهد، معماری دستکند روستا که از طرف اهالی با عنوان «کوهول» یاد می‌شود، تنها در بخش شرقی آن وجود دارند (تصویر شماره ۳). در این بخش خانه‌های روی بستر نیز از نظر طرح و مصالح از خصوصیات معماری بومی برخوردار هستند و قدمت بیشتری نسبت به بخش غربی روستا دارند. در معماری مربوط به این خانه‌ها، می‌توان تمامیت کالبدی و کارکردی بخش احداث شده بر روی بستر را مشاهده نمود. به عنوان مثال می‌توان به محل نگهداری احشام در این خانه‌ها

تصویر ۳. موقعیت معماری دستکند و خانه‌های بررسی شده در روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مستطیلی و به طور ندرت مربعی شکل است.

الف-۲) بام: در خانه‌هایی که به علت محدودیت زمین و یا تابعیت از شیب، به ایجاد فضاهایی در سطوح فوقانی کرده‌اند، بام فضاهای طبقه تحتانی، به عنوان حیاط این فضاهای (مثل کارخانه و اتاق مهمان) کاربرد دارد.

ب) فضاهای نیمه‌باز: در تمامی اشکال جهت‌گیری خانه‌های بومی صور، فضاهای نیمه‌باز مثل ایوان حضور دارند. غالباً حیاط نیز در سطوح مختلفی پوشیده شده و تبدیل به فضای نیمه‌باز می‌شود.

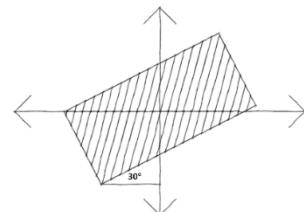
ب-۱) ایوان: این عنصر به صورت مسقف و یا یک ردیف ستون چوبی، با ارتفاعی بالاتر از کف حیاط و معمولاً به شکل مستطیل که عرض مابین فضاهای زیستی و حیاط جای دارد؛ و فعالیت خاصی در آن انجام نمی‌شود.

ب-۲) تنورخانه (خمیردامی): این فضا مخصوص استفاده در فصول گرم برای پخت نان است؛ و به صورت فضایی مسقف و نیمه‌باز در گوشاهای از حیاط جای دارد. علاوه بر این فضا، گاه‌آ در کارخانه و اتاق نیز تنور وجود دارد ولی این فضا صرفاً محلی برای پخت نان و نیز قرارگیری برخی از ابزار مربوط به آن است.

پ) فضاهای سرپوشیده: بیشترین بخش از خانه‌های بومی صور فضاهای سرپوشیده هستند. این فضاهای غالباً به صورت خطی در اطراف حیاط و در برخی موارد نیز وابسته به شکل زمین در دو سطح توزیع شده‌اند. ارتباط تمامی فضاهای سرپوشیده با محیط بیرون از دو وجه دسترسی و نورگیری، از طریق فضاهای باز (حیاط و بام) و نیمه‌باز (ایوان) متعلق به همان خانه است. هر فضای سرپوشیده دارای ورودی و نورگیری مستقل است و به همیج‌وجه فضاهای تدور تو یا چندبخشی وجود ندارد. در عملکرد فضاهای سرپوشیده می‌توان اشتراکاتی را بیان نمود. به طور مثال، اتاق کارکرد آشپزخانه نیز دارد و در گوشاهای از آن کار پخت و پز نیز انجام می‌شود. نان، که امروزه به صورت موقت و یا فصلی در خانه پخت می‌شود، هم در فضای تنورخانه و هم در فضای «کارخانه» و حتی با قرارگیری یک تنور در اتاق نیز انجام می‌شود. فضاهای سرپوشیده عبارت‌اند از:

پ-۱) اتاق (او): این فضا اصلی‌ترین فضای خواب، استراحت و صرف غذا برای اهالی خانه است. در برخی از موارد با حفظ کارکردهای مذکور، پخت نان نیز در بخشی از آن انجام می‌شود. ابعاد اتاق در هر ضلع حداقل ۶ و حداقل ۴ متر، با سقف یکپارچه چوبی بر روی دیوارهای باربر است. رختخواب به صورت نمایان در اتاق جای دارد و دیوارهای آن نیز شامل طاقچه‌هایی هست که معمولاً با ظروف غیرصرفی تزئین می‌شود. در گذشته اتاق از طریق آتشدانی که دودکش آن به صورت مخفی در درون جزو قرار داشته، گرم می‌شده است و در حال حاضر نیز با بخاری

جهت‌گیری: در خصوص جهت‌گیری خانه‌های بومی روستا می‌توان تأثیر اقلیم را به روشنی مشاهده کرد. چرا که استفاده از تابش نور آفتاب و جهت‌گیری خانه رو به جنوب، تا زمانی که شیب زمین نیز برای دستیابی به این امکان مساعدت نموده، در اولویت ساخت قرارگرفته است و بیشتر خانه‌های بومی را می‌توان انتظار جهت‌گیری دارای زوایای متنوع در راستای شمال شرقی و جنوب غربی (تصویر شماره ۴) مشاهده کرد.

تصویر ۴. جهت‌گیری غالب خانه‌های بومی روستایی صور. منبع: نگارنده‌گان، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

جای‌گیری روی بستر: اشکال جای‌گیری خانه‌های بومی بر روی بستر دارای تنوع مستطیلی و مربعی است. در این نوع چیدمان ورود به برخی از فضاهای از طریق ایوانی که ارتفاع اندکی نسبت به حیاط دارد، ایجاد شده است؛ و در برخی نیز مستقیم با حیاط در ارتباط هستند. در موقعیت‌هایی که بستر مسطح برای ایجاد فضاهای زیستی محدود بوده است، از شیب دامنه نیز برای تأمین برخی از فضاهای بیرونی که در زندگی روزمره نقش کمتری دارند، (از قبیل اتاق مهمان) استفاده شده است. همچنین در موارد محدودی نیز می‌توان توزیع فضاهای زیستی را تحت تأثیر شکل بستر در پیرامون حیاط مشاهده کرد.

ترکیب‌بندی اجزای معماری: نحوه قرارگیری فضاهای معماری در کلیت یک خانه بومی در روستایی صور وابستگی زیادی به شکل زمین و بهره‌مندی از عوامل اقلیمی از جمله تابش نور خورشید مناسب دارند. مجموعه‌ای از فضاهای باز، نیمه‌باز و سرپوشیده در کنار یکدیگر کارکردهای موردنیاز یک خانواده روستایی با محوریت کشاورزی، با غذای و دامپروری را تأمین می‌نمایند. مجموعه فضاهای خانه در روستایی صور با تقسیم‌بندی در سه جزء باز، نیمه‌باز و سرپوشیده، شامل موارد زیر هستند:

(الف) فضاهای باز: فضاهای باز از نظر اهمیت فضایی نقش کمتری در معماری خانه‌های بومی صور دارند.

(الف-۱) حیاط: چیدمان فضاهای خانه‌ای بومی صور به نحوی است که تمامی آن‌ها، مستقیم یا غیرمستقیم (از طریق ایوان) با حیاط در ارتباط هستند. در موارد زیادی به دلیل خصوصیات اقلیمی روستا و کمک به تعدیل بارش برف و باران، می‌توان تلاش اهالی برای نیمه‌باز نمودن آن را با استفاده از پیشامدگی‌های چوبی از فضاهای سرپوشیده مشاهده کرد. در اغلب خانه‌ها، حیاط

بالایی برخوردار هستند.

پ-۸) توالت و حمام: دو فضای مذکور سهم اندکی در ترکیب فضایی خانه‌های بومی دارند. در بسیاری از خانه‌ها توالت در گوشه‌ای از حیاط جای دارد و به دلیل فقدان سیستم فاضلاب مناسب، در شرایط نامطلوب بهداشتی استفاده می‌شود. حمام نیز به صورت نوساز در تعدادی از خانه‌ها قابل مشاهده است ولی در معماری خانه‌های بومی نمی‌توان موقعیتی مخصوص به حمام را روئیت نمود.

یافته‌ها

جای‌گیری و جهت‌گیری خانه بر روی بستر

روستایی صور بر روی دامنه و سطحی ناهموار شکلگرفته و محدودیت زمین بایر، موجب شده است تا اکثر خانه‌های بومی روزتا پلان خطی و کشیده و بهمندرت پلانی مربعی داشته باشند. برخی از خانه‌ها در یک سطح هستند و تمامی فضاهای خانه در کنار یک فضای باز یا نیمه‌باز قرار دارند. در برخی نیز از دو سطح متفاوت برای شکل‌دهی به فضاهای خانه استفاده شده است. در این وضعیت دو شیوه اجرایی را می‌توان مشاهده کرد. در یک روش فضاهای سطح فوقانی بر روی بخشی از بام سطح زیرین قرار گرفته‌اند و در روشی دیگر کل سطح بام فضاهای پایین دست، به صورت یک فضای باز رها شده و فضاهای فوقانی، خود بر روی دامنه احداث شده‌اند. در هر دو روش اجرایی، بام فضاهای پایینی خانه را اهالی همان خانه به عنوان حیاط استفاده می‌کنند؛ و به هیچ‌وجه در خانه‌های روستایی صور، استفاده فرد یا خانواده‌ای دیگری از پشت بام خانه پایین دست، همانند رستاهای پلکانی مقدور نیست. جای‌گیری در نمونه‌های بررسی شده به صورت جدول شماره ۱ است.

بنابراین با تکیه بر نمونه‌های بررسی شده، می‌توان نحوه جای‌گیری خانه‌های روستایی صور را به طور کلی در دو دسته تک سطحی و دو سطحی قرار داد. در جای‌گیری تک سطحی فضاهای دو خانه با فاصله و یا پشت به پشت به هم، قرار دارند؛ و در خانه‌های دو سطحی نحوه استفاده از سقف فضاهای پایینی، دو روش اجرایی را ایجاد نموده است. در هر دو روش مربوط به این نحوه جای‌گیری در بستر، امکان دید و دسترسی به پشت بام فضاهای سطح پایین خانه، در اختیار اهالی همان خانه است.

ترکیب‌بندی اجزای معماری

فضاهای مسکن روستایی صور غالباً شامل حیاط، بام، ایوان، تنویرخانه (خمیردامی)، اتاق (آو)، اتاق مهمان (قوناخ اتاقی)، آشپزخانه، کارخانه، انبار، انبار علوفه، طولیه، توالت و حمام هستند؛ و فضایی همچون انبار وابسته به وسعت خانه از نظر تعداد متعدد است. همچنین تنوعی از ترکیب‌بندی‌های موجود مابین فضاهای

گازسوز، گرمایش آن تأمین می‌شود. اتاق تنها به سمت ایوان، بام خصوصی یا حیاط خانه پنجه دارد و در صورتی وجود تنور، به دلیل استفاده موقت از آن، روزنی سقفی با درپوش سنگی یا چوبی تعییه شده است.

پ-۲) اتاق مهمان (قوناخ اتاقی): این اتاق که از نظر گنجایش کمی بزرگ‌تر از اتاق است، از نظر دسترسی نیز در درجه دو نسبت به ورودی خانه قرار دارد. رختخواب‌های اضافی و یا اشیای درشتی که مصرف کمی در خانه دارند و یا با هدف جهیزیه عروسی خریداری شده‌اند، در این اتاق نگهداری می‌شود. اتاق مهمان غالباً فضایی مستطیلی شکل و بدون ستون در میان آن هست. در خانه‌های دو سطحی به دلیل استفاده اندک از این فضاء در سطح فوقانی جای گرفته است.

پ-۳) آشپزخانه: محل پخت‌وپز در خانه‌های بومی صور بهمندرت دارای فضای مخصوصی هستند؛ و می‌توان آن را در ترکیب با اتاق، کارخانه و تنورخانه مشاهده کرد. بالین وجود در زندگی امروزی به دلیل افزایش وسایل مربوط به تهیه غذا در تعداد معدودی از خانه‌های بومی، با تعمیرات جزئی در فضایی از خانه و یا با الحاق فضای جدید، آشپزخانه از فضای مستقل برخوردار شده است.

پ-۴) کارخانه: به محل تولید محصولات خانگی در روستایی صور کارخانه گفته می‌شود. فرش‌بافی عمده‌ترین محصول خانگی در هر خانه روستایی است؛ و اهالی خانه اعم از مرد و زن در هر گروه سنی در کارخانه به آن مشغول می‌شوند. نقش مینوس، خطیب، سرداری، اولیا و کتبه از جمله نقش فرش‌بافی در ابعاد شش متری در صور هستند. علاوه بر فرش‌بافی، تهیه لبنتی از جمله پنیر و همچنین فعالیت تهیه عرقیات گیاهی و سبدبافی در محل کارخانه انجام می‌شود. تنور نیز در کارخانه برای پخت نان وجود دارد.

پ-۵) انبار: در یک خانواده روستایی ابزار و وسایل مختلفی از جمله ابزار آلات دامپروری، کشاورزی، باغداری، ساخت و ساز و تهیه صنایع دستی وجود دارد که یا فرسوده‌اند و یا در تمامی فصول سال استفاده نمی‌شوند. این ابزار با توجه به حجم و سیع نیازمند محلی برای نگهداری هستند که در فضایی با عنوان انبار قرار می‌گیرند.

پ-۶) انبار علوفه: این فضا در فصول بهار و تابستان به طور کامل با علوفه پر می‌شود تا در فصل سرد برای دامهای نگهداری شده خواراک کافی وجود داشته باشد.

پ-۷) طولیه: محل نگهداری احشام است. در روستایی صور عمده‌اً پرورش بُز و گوسفند نژاد افساری و تا حدودی پرورش گاو رونق دارد. حیوانات بارکش به دلیل عدم دسترسی خودروهای کشاورزی و یا حمل مصالح به داخل روستای صور، از اهمیت

عبارتی دو فضای سرپوشیده خانه به همدیگر راه ندارند. لازم به ذکر است که ارتباط فضاهای سرپوشیده به حیاط و ایوان تنها به شکل درب است و نورگیر (گاها به صورت سقفی که همزمان جهت تهویه و گاها در دیوار) در ابعاد و تعداد حداقل وجود دارد. پس از گازرسانی و تسهیل در تأمین گرمایش، در خانه‌های بومی با تخریب بخشی از دیوار، پنجره‌هایی را به فضاهای افزوده‌اند. در خانه‌های نوساز و یا بخش نوساز خانه‌های بومی نیز، استفاده از پنجره‌های وسیع مرسوم شده است.

سرپوشیده، باز و نیمه‌باز، در قالب پلان‌های خطی و مت مرکز در نمونه‌های ذکر شده، مشاهده می‌شود ([جدول شماره ۲](#)). در هر دوی این پلان‌ها حیاط به عنوان عنصری شاخص است و بقیه فضاهای، پیرامون یک، دو، سه یا چهار جبهه از آن جانمایی شده‌اند. یکی دیگر از موارد شاخص نحوه ارتباط فضاهای سرپوشیده با فضاهای باز و نیمه‌باز است. تقریباً تمامی فضاهای خانه با حیاط و یا بام (در فضاهای فوقانی) در ارتباط هستند. در اغلب موارد ارتباط به حیاط به طور مستقیم و در برخی موارد به طور غیرمستقیم از طریق ایوان برقرار شده است. در چیدمان فضاهای سرپوشیده به هیچ‌وجه فضاهای تودرتو یا چندبخشی قابل مشاهده نیست. به

جدول ۱. بررسی نحوه جای‌گیری روی بستر در خانه‌های بومی روستای صور.

بررسی نحوه جای‌گیری روی بستر در نمونه‌های بررسی شده												
خانه نع، وکیلی	خانه ام‌وکیلی	خانه حص، وکیلی	خانه اه، کاظمی	خانه ن، عزتی	خانه برقی	خانه معصومی						
۱	۱	۱	۲	۲	۱	۱						
تعداد سطوح معماری												
روابط اجزای سطح زیرین												
روابط اجزای سطح فوقانی												
نحوه جانمایی سطح فوقانی												
(۱) بر روی بستر، (۲) بر روی سقف فضاهای زیرین												
نحوه ارتباط فضاهای زیرین												
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲						
نحوه ارتباط فضاهای زیرین												
۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲						
زاویه جهت‌گیری خانه												
زاویه ۳۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۳۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۷۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۱۵ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۳۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۳۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب	زاویه ۳۰ درجه در راستای شمال شرق-جنوب غرب						
۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵	۱ و ۴ و ۵	۱	۱ و ۵	۱	۱ و ۲ و ۳ و ۴	۱						
منبع: نگارنگان، ۱۴۰۱												
فصلنامه پژوهش‌های روستایی												

مختلف خانه روی بستر، از مصالح مختلفی استفاده شده است که در تفکیک اجزاء به صورت زیر است (تصویر شماره ۵).^۵

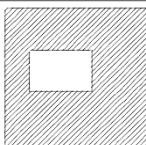
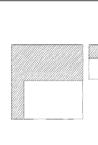
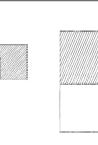
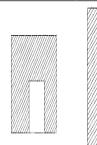
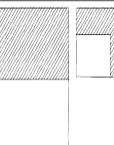
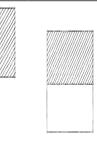
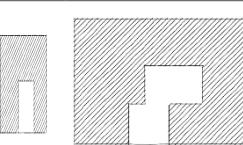
(الف) دیوار: دیوار خانه‌های احداث شده غالباً از چینه (استفاده از گل بدون قالب‌گیری و انباست آن به صورت توده بر روی یکدیگر) یا خشت خام است که در ابعاد تقریبی $25 \times 25 \times 25$ سانتیمتر با ملات گلی بر روی هم قرار گرفته‌اند. در صورت استفاده از این مصالح به منظور حفظ انسجام بخش‌های مختلف دیوار و اتصال چندین دیوار یکدیگر، از کلاف‌های چوبی با مقاطع چهار تراش و گرد در ارتفاع‌های مختلف در بطن دیوار قرار داده است. بیشتر دیوارهای احداث شده در میان فضاهای داخلی خانه با ضخامت‌های متنوع به این روش اجرا شده‌اند. استفاده از قلوه‌سنگ نیز با ملات گل به‌ویژه در دیوارهای بیرونی، در روستایی صور مرسوم بوده است. دیوارهای سنگچین به دلیل اینکه در صورت تماس با بستر مرطوب، پایداری بیشتری در برابر خوردگی آب داشتند و همچنین آن را به محیط داخل خانه کمتر منتقل می‌کردند، در دیوارهای بیرونی رواج بیشتری داشته‌اند. از سوی دیگر دیوارهای ساخته شده با قلوه‌سنگ ضخامت بیشتری را دارا بودند و از این‌رو در تقسیمات داخل خانه بهمندت استفاده می‌شد. قلوه‌سنگ در تسطیح بستر ناهموار از جمله در کف ایوان‌ها نیز می‌شود (تصویر شماره ۶).⁶

ایوان به عنوان عنصر نیمه‌باز خانه‌ها ارتباط‌دهنده تعدادی از فضاهای سرپوشیده به حیاط است، و علی‌رغم غالب بودن جانمایی آن در جبهه رو به جنوب (جبهه سودمند از آفتاب در فصول سرد) خانه‌ها، وابسته به شکل زمین و موقعیت قرارگیری خانه در بستر، در دیگر جبهه‌های رو به شمال، شرق و غرب نیز جای گرفته است. بنابراین می‌توان دریافت که جایگاه کالبدی ایوان در خانه‌های بومی روستایی صور بیش از اهمیت کارکردی آن است.

ترکیب مواد و مصالح

مصالح به کار رفته در خانه‌های بومی روستایی صور را می‌توان مصالحی بوم‌آورد دانست. انواع مصالح استفاده شده در ساخت یک خانه شامل چینه، خشت، قلوه‌سنگ و چوب است که همگی متعلق به طبیعت اطراف روستا هستند و با به کارگیری دانش و مهارت‌های بومی اهالی روستا، بهره‌وری شده و به خانه‌هایی درآمده‌اند که ما امروزه آن‌ها با عنوان خانه‌های بومی و راوی ارزش‌های معماری بومی می‌نامیم. این خانه‌های ارزشمند بر روی بستری سنگی بنا شده‌اند و پیش از احداث آن‌ها، فضای دستکنند (کوهول‌ها) انسان‌های پیشین در بطن بستر قرار داشته است. بنابراین ساکنین روستا با آگاهی از وجود آثار معماری دستکنند در زمین، خانه‌های خود را بر روی آن احداث نموده‌اند. در بخش‌های

جدول ۲. بررسی ترکیب‌بندی اجزای معماری در خانه‌های بومی روستایی صور.

خانه نم، وکیلی	خانه اوکیلی	خانه حص، وکیلی	خانه ا، کاظمی	خانه ن، عزتی	خانه برقی	خانه معصومی
ترکیب فضاهای سرپوشیده و باز						
						
۴	۲	۱	۲	۳	۳	۳
تعداد جهات اشغال شده پیرامون حیاط						
رو به شمال	رو به غرب	رو به جنوب غرب	رو به جنوب	رو به جنوب	رو به جنوب	-
موقعیت ایوان نسبت به بقیه اجزا						

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

تصویر ۵. ترکیب مواد و مصالح در دیوارهای بومی در روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

استفاده از قلوه سنگ با ملات گل در دیوارهای بیرونی و تسطیح زمین ایوان

تصویر ۶ استفاده از قلوه سنگ با ملات گل در دیوارهای بیرونی و تسطیح ایوان منبع: نگارندگان، ۱، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

نخست مطرح شده و موردنوجه قرار گیرد. مخاطب الگوی جدید از مسکن در روستایی صور، ساکن دائمی این روستا است و اقامت در آن بهصورت دوازده ماه در سال خواهد بود. بنابراین در طراحی مسکن موردنظر بایستی شیوه زندگی و تمامی فعالیتهای خانواده در طول سال از قبیل فعالیتهای روزمره زندگی، تأمین آذوقه و فعالیتهای معیشتی، روابط خانوادگی و همسایگی‌ها، موردنوجه قرار گیرد. این امر موجب می‌شود تا در ارائه الگوهای جدید برای مسکن آتی در روستا، نمونه‌ها و الگوهای موجود نیز موردنوجه واقع شوند. در این موارد علی‌رغم وجود برخی مشکلات و یا نواقصی در تأمین آسایش، رفاه و بهداشت خانواده، تا حد زیادی می‌توان رضایت، امنیت و آرامش خاطر اهالی را از سکونت در آن‌ها مشاهده نمود. همچنین ترکیبندی اجزای خانه‌های موجود باتوجه به ضعفها و نقاط قوت کالبدی و کارکردی آن‌ها در تأمین نیازهای خانواده، می‌تواند مهم‌ترین رهنمون در راستای دستیابی به الگوی نو و توانمند باشد.

اندود دیوارهای ایوان با خاک سفید

تصویر ۷ اندودهای موجود در سطح بیرونی دیوار خانه‌های بومی روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

در مجموع، مواردی که باید در طراحی الگوی جدید مسکن موردنوجه قرار گیرند، می‌توان در چهار مورد دسته‌بندی کرد؛ که شامل، ۱) جنبه‌های احساسی، ۲) ابعاد کالبدی الگوهای موجود، ۳) سلایق و خواسته‌های اهالی و ۴) نیازهای رفاهی و بهداشتی هستند؛ و هر کدام مؤلفه‌های مختلفی را دربر می‌گیرند (جدول شماره ۳).

ب) سقف: سطح داخلی سقف خانه‌های بومی روستایی صور چوبی است و سطح بیرونی نیز با گل رس پوشیده شده است. چوب درختان داغداغان، قره‌آگاج، گرد و گوواخ ازجمله چوبهای استفاده شده در خانه‌ها هستند. از میان آن‌ها رایج‌ترین چوبی که برای ستون و سقف‌ها استفاده شده، چوب چنار (گوواخ به زبان محلی) است؛ که از قطر کافی و ارتفاع مناسب (به گفته اهالی تا ۲۰ متر ارتفاع چوب از درختان اطراف روستا می‌توان تهیه کرد) برای پوشش سقف‌ها برخوردار هستند. اهالی صور با آگاهی از خطر موریانه، چوب‌های به کاررفته در ساختمان را حتماً بدون پوست درخت استفاده می‌کنند. عنوانی اجزای ساختار چوبی خانه در زبان محلی شامل دیره، پایاخ، تهر، هیزان و تخته هستند (تصویر شماره ۷).

تصویر ۷ اجزای چوبی به کاررفته در ساختار خانه‌های بومی روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

پ) اندود: دیوارهای اجراشده در بخش‌های مختلف با مادهای خمیری شکل پوشیده می‌شود. این امر علاوه بر حفاظت از دیوار در برابر عوامل جوی، ازنظر زیبایی نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. در روستایی صور از دو نوع اندود برای پوشش نهایی دیوارها استفاده می‌شود. اندود کاهگل در بخش‌های مختلف ساختمان بر روی دیوارهای بیرونی استفاده می‌شود؛ و اندود تهیه شده با خاک سفید موجود در اطراف روستا نیز در بیشتر فضاهای روباز ازجمله ایوان کاربرد دارد (تصویر شماره ۸).

پیش از هر چیز بایستی به این نکته توجه کرد که هرگونه ارائه طرح برای مسکن نوساز، فرد یا خانواده‌ای از اهالی روستایی صور را مورد مخاطب خود قرار می‌دهد. این نکته بایستی در توجه به سلایق و خواسته‌های آنان از یک مسکن، در اولویت

جدول ۳. تحلیل خانه‌های بومی روستایی صور بر اساس تکنیک SWOT

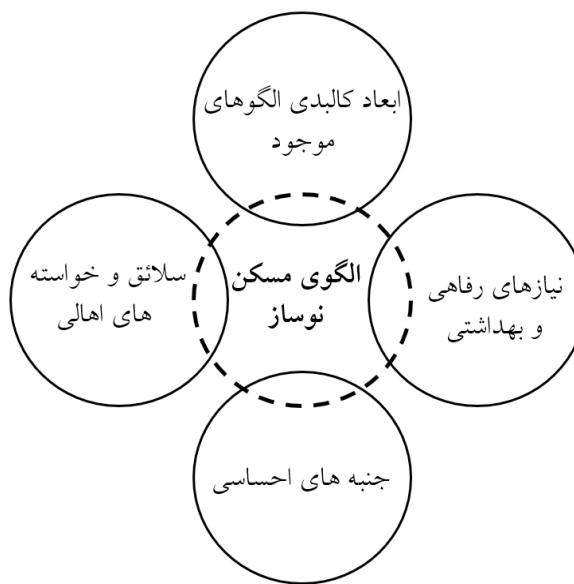
تحلیل وضعیت موجود برای دستیابی به الگوی مسکن نوساز در روستایی صور					
مؤلفه‌ها					
ردیف	زمینه	قوت	فرصت	ضعف	تهدید
۱	خواسته‌های اهالی	۱- انجام فعالیت‌های روزمره ۲- امکان تهیه نیازها و آذوقه سالیانه برای اهالی خانه (تهیه لبنت و عرقیات گیاهی) ۳- امکان برقراری روابط خاونادگی ۴- امکان برقراری روابط همسایگی در عین حفظ محرومیت مسکن	۱- امکان تأمین معیشت و تولید فرآورده‌های درآمدزا (کشاورزی، بازاری، دامداری، زنبورداری، فرش باقی، قلابیافی و دیگر صنایع دستی)	۱- ناآگاهی در زمینه رعایت موائز بهداشتی درخصوص فعالیت‌های خانگی مرتبط با معیشت ۲- ناآگاهی از قابلیت‌های بومی در زمینه درآمدزایی و کمک به اقتصاد خانواده	۱- گرایش به شهری شدن و تقاضید از زندگی شهری ۲- مهاجرت به شهر و متوجه شدن خانه‌های بومی
۲	جهت‌های احساسی	۱- احساس آرامش خاطر ۲- احساس رضایت ۳- احساس امنیت	۱- امکان کسب آرامش از چشم‌انداز بین رستا ۲- بهره‌گیری مناسب از شب طبیعی خانه‌های مطبق	۱- احسان خطر از نامن بودن بنها و امكان تخریب در اثر وقوع بلایی طبیعی	۱- عدم اعتماد به دستگاه‌های اجرایی در زمینه نوسازی مسکن
۳	بعد کالبدی	۱- دسترسی آسان به مدار ۲- اهمیت بالای فضاهای باز و نیمه‌باز (حیاط و ایوان) ۳- دسترسی مستقیم اجزای خانه به فضاهای باز و نیمه‌باز ۴- توزیع فضاهای در سطوح زیرین و فوقانی بر حسب میزان استفاده ۵- سازگاری با اقلیم و جلوگیری از چرخش توده هوای سرد در فضاهای سرپوشیده (از راه چیدمان فضاهای پیرامون حیاط- عدم استفاده از پنجره) ۶- سازگاری با اقلیم از نظر جهت‌گیری بنا روی بستر (رو به جنوب)	۱- پیکربندی خانه بر مبنای صالح و داشت بومی ۲- وجود داشت بومی و استادکاران ماهر برای اجرای الگوهای بومی و اصلی مسکن روسایی ۳- تداوم سنت‌های معیشتی و فعالیت‌های روزمره اهالی در کالبد مسکن	۱- عدم اطلاع از ارتباط بین خصوصیات معماری مسکن با سلامت جسمانی ساکنین (بطوط مثال اختلاف سطح استاندارد میزان رطوبت و شیوه نورسانی فضاهای ۲- نقص در ارتباطات عمودی مابین سطوح یا طبقات خانه (استفاده از نردهان چوبی نامن مابین سطوح) ۳- کمبود نورگیری و تهیه آثاق و دیگر فضاهای سرپوشیده ۴- نواقص مربوط به جانمانی طولیه در مسیر فضاهای سکوتی خانه	۱- تمایل به تخریب معماری دستکنند روستا جهت ساخت خانه‌های نوساز ۲- افزایش روزافزون تخریب مساکن بومی و جایگزینی با الگوهای غیربومی
۴	نیازهای رفاهی و بهداشتی	-	۱- توجه مسئولین به ایجاد شبکه فاضلاب در برنامه‌های توسعه رستا ۲- حمایت از افراد علاقه‌مند برای ایجاد واحدهای بوم‌گردی در مساکن بومی و فضاهای دستکنند ۳- حمایت از توسعه فعالیت‌های گردشگری و تأثین خدمات گردشگران در مساکن	۱- فقدان و نقص فضاهای بهداشتی (مشکلات حمام، روشی و توالت) ۲- نبود نیروهای متخصص و آموزش دیده در رستا ۳- نقص در تأثین زیرساخت‌های آبرسانی ۴- فقدان فضاهای مفصلی مابین فضاهای و اجزای خانه ۵- نقص فضای پخت‌وپز (ترکیب آن با فضاهای خوب و استراحت)	۱- عدم توجه به موائز کلی بهداشتی و سلامت عمومی ۲- عدم تفکیک مسیرهای حرکتی انسان و احشام در فضاهای باز مسکن

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

خواهد کرد؛ به طوری که علاوه بر حفاظت از ارزش‌های کالبدی، کارکردی و معنایی خانه‌های موجود، زمینه‌های لازم برای تأمین رفاه و آسایش اهالی را فراهم می‌نماید. بنابراین دستیابی به الگوی مسکن نوساز در صور، مطابق تصویر شماره ۹ خواهد بود.

مؤلفه‌های یادشده برای هر کدام از موارد فوق، بیانگر نقاط ضعف و قوت خانه‌های بومی موجود در روستایی صور، بهویژه در نمونه‌های بررسی شده هستند؛ و با تکیه بر این مؤلفه‌ها، تلاش‌های برای ارائه الگوی خانه‌های نوساز برای روستا نتایج بهتری را ارائه

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

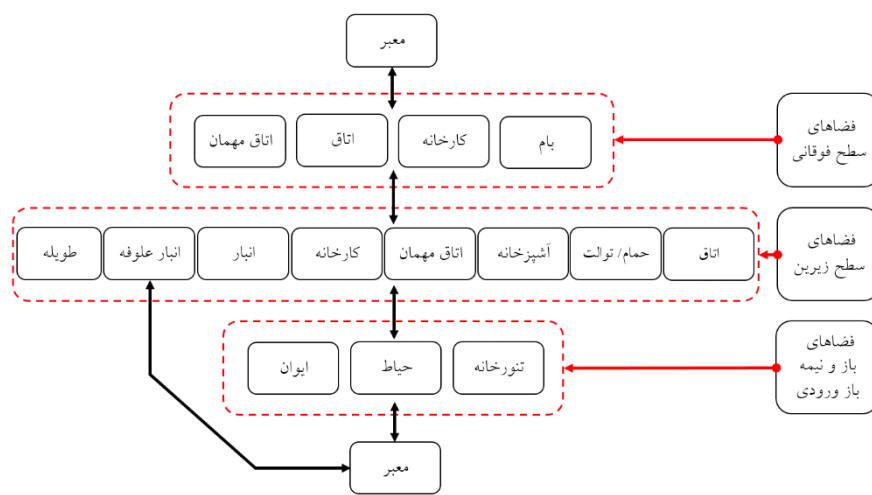
تصویر ۹. مؤلفه‌های دخیل در ارائه الگوی مسکن نوساز در روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

بحث و نتیجه‌گیری

معیارهای طراحی مسکن نوساز

در این مطالعه بهمنظور دستیابی به الگویی برای خانه نوساز در روستایی صور و تعریف نحوه روابط فضاهای آن با یکدیگر، در مرحله نخست بایدها و نبایدهای نهفته در خانه‌هایی که مورداستفاده اهالی روستا هستند پرداخته شده است. مطابق جدول شماره ۳، تمامی الزامات، خواسته‌ها، ایدئال‌ها درمجموع

چهار گروه و بیست مؤلفه دسته‌بندی شدند. علاوه بر تهیه **جدول شماره ۳**، به جهت پرهیز از چشم‌پوشی و یا اغفال از توانایی‌ها و قابلیت‌های موجود و دریافت نکات آموزنده از روابط فضایی خانه‌های کنونی روستا، مجدداً نمونه‌های بررسی شده (شامل ۷ خانه روستا) در نموداری کلی مورد تحلیل قرار گرفته است که بهصورت تصویر شماره ۱۰ مشاهده می‌شود. با تکیه بر این نمودار و همچنین تحلیل‌های ارائه شده از وضعیت کنونی (جدول شماره ۳) می‌توان معیارهای طراحی مسکن نوساز در روستایی صور را بهصورت زیر ارائه داد:

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۱۰. چگونگی ارتباط فضاهای موجود در خانه‌های بومی روستایی صور. منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

- بایستی در موقعیت‌های درست جانمایی شوند.
۸. تا حد ممکن تمامی فضاهای با حیاط و ایوان ارتباط مستقیم برقرار نمایند و در صورت نیاز به کنترل عوامل اقلیمی، فضاهایی به عنوان مفصل ارتباطی میان فضاهای سرپوشیده و باز جانمایی شوند.
 ۹. تا حد ممکن فضاهای اصلی خانه به صورت چندبخشی و یا تودرتو نباشند.
 ۱۰. فضاهای طراحی شده به منظور برخورداری از کارکرد بهینه و صحیح در خانه، از گنجایش کافی برخوردار باشند.
 ۱۱. جهت‌گیری خانه تا حد ممکن در زاویه 30° درجه و جهت شمال شرقی-جنوب غربی باشد.
 ۱۲. ایوان تا حد ممکن در راستای کشیدگی پلان خانه و در جهت‌گیری رو به جنوب قرار گیرد.

جدول شماره ۴، با دسته‌بندی نوع پلان خانه‌های بومی روستایی صور از نظر سطوح جای‌گیری فضاهای خانه به دو وضعیت تک سطحی و دو سطحی، شکل کلی به همراه نحوه جای‌گیری در بستر، نحوه اجرا و دسترسی هر یک از موارد را نشان می‌دهد.

۱. در صورتی که بتوان نیازهای فضایی یک خانه را در یک سطح (یا طبقه) تأمین نمود، نیاز به استفاده از طبقات بیشتر وجود ندارد و تنها در صورت محدودیت زمین، می‌توان خانه‌های دو طبقه نیز طراحی کرد.

۲. در صورت نیاز به طبقه فوقانی، برای ایجاد دسترسی به سطح زیرین باید راه‌پله امن طراحی کرد. (دسترسی مستقیم طبقه فوقانی به معتبر کاملاً وابسته به خصوصیات بستر و شکل زمین است).

۳. در صورت نیاز به طبقه دوم، فضاهایی که کاربرد کمتری در زندگی روزمره اهالی دارند، در آن قابل جانمایی هستند (از قبیل کارخانه اتاق مهمان، کارخانه و اتاق دوم خانه یا بیشتر از آن).

۴. ارتباط معتبر باید در سطح (یا طبقه) نخست خانه با حیاط و ایوان برقرار شود.

۵. انبار علوفه و طولیه بایستی به معتبر دسترسی مستقیم بدون نیاز به حیاط داشته باشند.

۶. به منظور حفظ مسائل بهداشتی، دسترسی اصلی طولیه به معتبر بایستی به جای حیاط از طریق انبار علوفه برقرار شود.

۷. به منظور حفظ مسائل بهداشتی، حمام، روشی و توالت

جدول ۴. تحلیل خانه‌های بومی روستایی صور جهت ارائه الگوی مسکن نوساز در آن.

نوع پلان (سطح جای‌گیری)	تک سطحی	دو سطحی
نحوه جای‌گیری در بستر	فضاهای خانه در یک سطح و در پایین (یا بالای) خانه مجاور قرار دارد.	فضاهای خانه در دو سطح و پشت به خانه مجاور قرار دارد.
اجرا	اجرا بر روی بستر	اجرای فضاهای فوقانی بروی بام پایین دست
دسترسی	از یک معتبر به حیاط و احتمالاً از معتبر دیگری به انبار علوفه دسترسی وجود دارد.	(۱) هر دو سطح دسترسی جداگانه از معتبر دارند. (۲) دو سطح با استفاده از نردهان و بلکان به هم راه دارند. دو حالت دسترسی فوق وابسته به شرایط زمین، متغیر است.
توضیح	در این نوع جای‌گیری امکان دید و دسترسی دو خانه پشت به پشت هم و دسترسی دو خانه از طریق بام احداث می‌شوند.	بنخشی از فضاهای فوقانی بر بام فضاهایی پایین دست و فضاهای فوقانی بر روی دامنه احداث می‌شوند.

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

بهطور مستقیم با حیاط برقرار شده است، ارتباط تورخانه تنها با حیاط مقدور است. در میان فضاهای زیستی، حمام و توالت فضاهایی هستند که متناسب با دیگر شرایط طراحی، می‌توان آن‌ها را یا در میان فضاهای زیستی و یا منفک از آن‌ها و تنها مرتبط با حیاط در نظر گرفت.

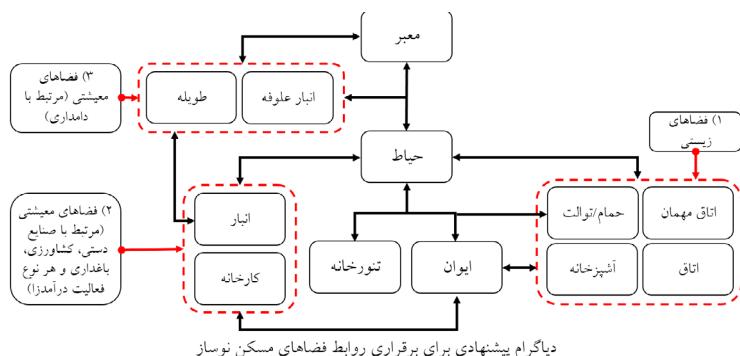
چنانچه پیشتر نیز اشاره شد، فقدان فضاهای مفصلی را می‌توان در وضعیت موجود خانه‌های بومی روستا مشاهده کرد. مفصل‌های ارتباطی هم از نظر تنظیم شرایط محیطی و هم از نظر حفظ حریم فضاهای از اهمیت بالایی برخوردار هستند. بنابراین جانمایی مفصل در موقعیت اتصال معبر به حیاط و همچنین ارتباط فضاهای باز و نیمه‌باز به فضاهای زیستی می‌تواند در بهبود تعریف فضاهای خانه نقش مؤثری داشته باشد (تصویر شماره ۱۲).

براین مبنای توأم نمونه‌هایی از الگوی پیشنهادی برای مسکن نوساز در روستای صور پیشنهاد داد. در نمونه‌های پیشنهادی (جدول شماره ۵)، با پیش‌بینی شرایطی فرضی از شکل و ابعاد زمین طراحی، نمودار پیشنهادشده برای مسکن نوساز پیاده‌سازی شده است. نمونه‌های ارائه شده در سه گروه بزرگ، متوسط و کوچک قرار دارند و از سوی دیگر مطابق با خانه‌های بومی روستا، در دونوع خانه‌های تک سطحی و دو سطحی طراحی شده‌اند.

نمودار فضاهای مسکن نوساز

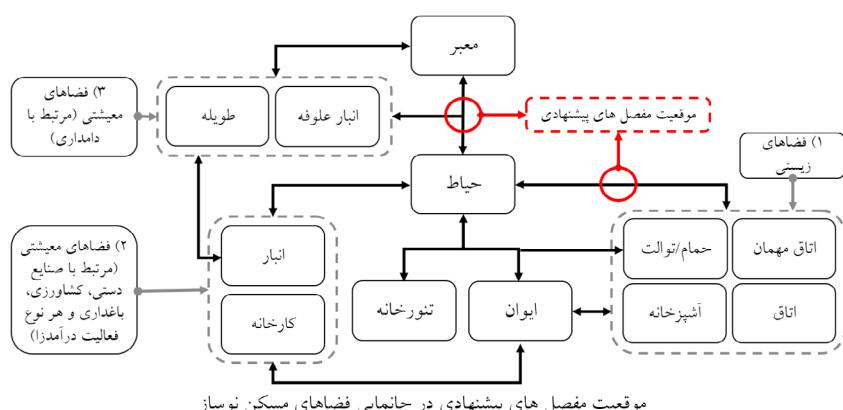
معیارهای دوازده گانه فوق به منظور تحقق‌پذیری خواسته‌های اهالی و تأمین نیازهای رفاهی و بهداشتی در مسکن نوساز تهیه شده است. از سوی دیگر طراحی مسکن نوساز نیازمند توجه به توانمندی‌های معنایی، کالبدی و کارکردی خانه‌های بومی موجود در روستا است. نموداری که در ادامه ترسیم شده است، بیانگر چیدمان فضاهای مورداستفاده و موجود خانه‌ها، در شرایط بهینه‌سازی شده و بر مبنای معیارها فوق است. در این نمودار با تعقیب خطوط جهت‌دار می‌توان مسیر حرکتی از معتبر به سمت تمامی فضاهای خانه و یا بالعکس را مشاهده کرد.

در تصویر شماره ۱۱، علاوه بر معبر و فضاهای باز و نیمه‌باز، فضاهای معیشتی مرتبط با صنایع دستی (مانند فرش‌بافی)، کشاورزی، باغداری، و هر نوع فعالیت دیگری که تولید در آمد برای خانواده دارد (از قبیل زنبورداری) و ۳) فضاهای معیشتی مرتبط با دامداری، تقسیم شده است. در نحوه چیدمان فضاهای ارتباط فضاهای شماره ۱ و ۲ با معبر از طریق حیاط یا ایوان برقرار شده است و به دلیل مسائل بهداشتی ارتباط فضاهای شماره ۳، با معبر به‌طور مستقیم و بدون گذر از حیاط در نظر گرفته شده است. در حالی که ارتباط تک‌تک فضاهای زیستی هم با ایوان و هم

تصویر ۱۱. الگوی پیشنهادی برای ارتباط فضاهای مسکن نوساز بر مبنای خانه‌های بومی روستای صور.
منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصویر ۱۲. موقعیت مفصل‌های پیشنهادی در جانمایی فضاهای بومی روستای صور.
منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

جدول ۵. ارائه الگوی مسکن نوساز در سه مقیاس مختلف.

نمونه‌های ارائه شده از نظر اندازه			ارائه نمونه‌هایی از مسکن نوساز
کوچک	متوسط	بزرگ	پلان
-			
-			
-			
-			
-			
-			
نمونه‌های ارائه شده از نظر چند سطحی بودن			نمای / مقطع
پلان سطح اول			نمای / مقطع
پلان سطح دوم			دو سطحی پلان سطح دوم
-			نمای / مقطع

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: تگارندگان، ۱۴۰۱

فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان آذربایجان شرقی در مهندسین مشاور «آمان پویش طرح» و توسط نگارندگان این مقاله به انجام رسیده است.

این پژوهش به دنبال تلاش برای ارائه مدلی جهت طراحی مساکن نوساز در روستایی صور مبتنی بر الگوهای مسکن بومی در این روستا بود. با توجه به فراوانی روستاهای ارزشمند همچون صور از یکسو و سیر شتابان تغییرات ناصحیح و خطر از بین رفتن کالبد معماری بومی در روستاهای سوی دیگر، لزوم اهتمام جدی برای ارائه مدل‌های ساخت در تمامی روستاهای وجود دارد. معماری دستکنند روستایی صور از ارزش‌های غنی معماری برخوردار است و قادر پژوهش مدونی است. پیشنهاد می‌شود که واکاوی این موضوع در مطالعات آتی مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد.

تشکر و قدردانی

این مقاله بخشی از نتایج کسب شده در مطالعه‌ای با عنوان «مطالعات آمایشی، توریسم و گردشگری روستایی صور بناب» است؛ که در سال ۱۴۰۱ شمسی با حمایت مالی اداره کل میراث

References

- Abbaszadeh, M., Behjat, H. (2020). [Analysis of the Architectural Structure of Historical and Traditional Houses in Sopurghan Village of Urmia City (In Persian)]. JHRE, 39 (170), 67-82.
- Cheraghi, M., Mohammadi Yeganeh, B., DarvishVand, S. (2015). [Analysis of factors affecting patterns of Rural Housing Developments, with an Emphasis on Identity (Case Study: East Eghbal Rural District of Qazvin Province) (In Persian)]. JHRE, 34 (149), 91-102.
- Fatahi, A., Pourtaheri, M., & R. Eftekhari, A. R. (2018). [Documentary analysis of Persian papers published on rural housing in Iran in the recent decade (In Persian)]. Journal of Rural Research, 9 (3), 430-445.
- Ghadermarzi, H., Bahmani, A. (2019). [Explaining the Impact of Government Policies on Economic, Social and Physical Changes in Rural Housing Using Importance-Performance Technique (IPA), Case Study: Rural Villages of Kurdistan Province (In Persian)]. JHRE, 38 (167), 51-66.
- Golabi, B., Bayzidi, Q., Tahmasbi, A., & Sahabi, J., (2019). [Deep Delving Into the Meaning of 'Native House' Through a Phenomenological Method:A Case Study of Rural Houses in Mokrian Area, Iran (In Persian)]. Journal of Rural Re-search, 9(4),646-661.
- Kharabati, S., Shirazi, P. (2021). [Achieving the Rural Housing Design Model; Case study: Tazareh Village in Damghan (In Persian)]. JHRE, 40 (175), 3-18.
- Khakzand, M., Hosseiniakia, S. (2014). [Accessing the language of the Iranian Islamic model in environment and landscape design (In Persian)]. ACECR, 5 (17), 45-52.
- Hashemnejad, H., Molanai, S. (2008). [Architecture with a view towards the sky Rural Settlements - Especial patterns in Rural Architecture of Zagros (Province of Kurdistan) (In Persian)]. Honar-ha-ye Ziba, 36(0), 17-26.
- Hosseiniakia, S. M., Hashempour, P., Medghalchi, L., Maleki, A. (2022). [Explaining the role of the event patterns derived from natural and cultural factors in shaping the spatial patterns of vernacular architecture; Case study: Sar Agha Seyyed village (In Persian)]. JHRE, 41 (177) ,15-28.
- Mazhari, M. E., Poodat, F., Hosseini, A. (2020) [A comparative study of the spatial pattern in rural settlements; the case study of Shalheh-ye Emam Hasan of Abadan and Hadbeh khanafereh of Shadegan (In Persian)]. JHRE, 39 (170), 3-14.
- Mozaffar, F., Abdemojiri, A., Hashemian, A.S. (2016). [Concepts in Architectural Patterns of Rural Housing (Case Study: The Villages of Ra`zavi Khorasan) (In Persian)]. JHRE, 35 (154), 59-74.
- Pashaei, F. (2017). [Sovar village study plan(Persian)]. Tabriz, Organization of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism of East Azarbaijan Province
- Rahimipour, N., Attarian, K., Didehban, M. (2020). [Rural Housing Typology of Boroujerd County Based on Structural-Physical Vernacular Patterns (Case Study: Kuschki-e-sofla Village) (In Persian)]. JHRE, 39 (171) ,35-48.
- Shafeai, M. (2018). [Design Pattern of Rural Housing (Case Study: Hanjan Village) (In Persian)]. JHRE, 37(163), 33-46.
- Shafeai, M., Madani, R. (2012). [Applying Survey Research Method in Rural Residential Design Pattern (In Persian)]. Armanshahr Architecture & Urban Development, 4(7), 17-30.
- Sidaiy, E., Kiyani, S., & Soltani, Z., (2010). [Spatial analysis of condition of rural housing in Kohgiloyeh and Boyerahmad province (In Persian)]. Journal of Rural Re-search, 1(2),49-72.
- Soltani, M., Mansouri, S., Farzin, A. (2012). [A comparative study on the role of pattern and experience-based concepts in architectural space) (In Persian)]. The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar, 9(21), 3-12.
- Zargar, A. (2009). [An introduction to the knowledge of rural architecture in Iran (In Persian)]. Tehran, Shahid Beheshti University Publishing